

УДК 94 (497.11 Ниш)“1878/1915“
930.253 : 353.5 (497.11 Ниш)“1878/1915“

НАЧЕЛСТВО СРЕЗА НИШКОГ - НИШ
(1883 - 1915)

Одмах по ослобођењу крајева јужне Србије од Турака 1878. године, Врховна команда и канцеларија члана владе при Врховној команди за управљање новоослобођеним пределима пресељена је из Алексинца у Ниш. Ниш је постао главно административно-економско и политичко средиште југоисточне Србије. У њему се налазило седиште Врховне команде српске војске. Истовремено Ниш је седиште округа и среза.

Прва “Правила за руководство” чиновницима у ослобођеним пределима односила су се углавном на организовање административно-управне власти. Управа се делила на општинску и среску. Среска управа састојала се од три члана: једног за полицију, за судске послове и послове финансије.”⁷⁰ У овом периоду писменији старији учитељи бирани су за писаре у вароши и срезу. Познато је да је Димитрије Ђорђевић, учитељ, радио као “срески писар”

Први избори за народне посланике по ослобођењу Ниша од Турака, на којима су учествовали грађани Ниша, Среза и Округа нишког одржани су 29 октобра 1878. То су били избори за трогодишњи период (1878-1880). Први народни посланик за Срез нишки изабран је Милоје Жикић, кмет општине Горњо матејевачке⁷¹.

Прва брига среске управе и нишке вароши било је ангажовање на попису заостале имовине одбеглог турског становништва, односно спахија. То је нарочито било важно, због плански предузетих мера да се пролећна сетва 1878. обави на време. Због хитности овог и других послова (устројства државне управе грађанског друштва) приступило се формирању општинских управа на територији округа нишког. Првом административном поделом Среза нишког

⁷⁰ Видосава Николић-Стојанчевић, Лесковац и ослобођени предели Србије 1877.1878. Лесковац Народни музеј 1975. стр. 28

⁷¹ Енциклопедија Ниша, Историја 1995. стр. 156

формирано је десет општина са укупно 40 села. Већ марта 1878. државни органи отпочели су са редовном наплатом пореза, односно са убирањем “државног данка”. Већ 30. марта 1878. извршена је друга административна подела.”⁷²

У састав Среза нишког према овој подели улазило је 14 општина са селима: сићевачка (Сићево, Градиште и Долац), малчанска (Малча), Горња Врежина, Пасјача и Ореовац), кнезселска (Кнез Село, Јасеновик и Врело), горњоматејевачка (Горњи Матејевац и Доња Врежина), каменичка (Каменица, Бреница и Доњи Матејевац), хумска (Хум, Горњи и Доњи Комрен, Рујник, Лесковик и Церје), вртишка (Вртиште, Мезграја, Чифлук, Трупале, Чамурлија, Поповац и Медошевац), доњотрнавска (Доња Трнава, Берчиновац, Горња и Доња Топоница и Дражевац), доњокрупачка (Доњи Крупац, Бели Брег, Врело и Горњи Крупац), велепољска (Веле Поље, Палиграце, Горња Трнава, Паљина, Миљковац и Кравље), тамњаничка (Тамњаница, Црвени Брег, Космовац, Ланиште и Лесковик), островичка (Островица, Црнча, Равни До и Куновица), јелашничка (Јелашница, Бања, Раутово, Просек, Засек и Манастириште) и доњостуденска (Доња Студена, Чукљеник, Банцарево и Горња Студена)⁷³ При одређивању територијалних граница општина и срезова водило се рачуна не само о олакшавању рада административне управе, него и о потребама и навикама становништва, као и о прилагођавању традиционалним административним поделама из турског времена, које су одговарале дотадашњим потребама и навикама становништва. Нова српска административна управа у ослобођеним пределима настојала је пре свега, да се ова дуго раздвојена насеља и подручја међусобно приближе и да почну да се “навикавају на заједнички рад у већем кругу”, како би се ускладио однос нове српске управе са менталитетом и традицијом локалног становништва. Тако су из састава нишког Среза издвојена насеља: Бели Брег, Веле Поље, Велики Вртоп и Велики Крчимир. Прва два насеља 1879. год. припојена су Алексиномачком срезу, а друга два 1890 год. Заплањском, који је већ 1891 укинут и припојен са целокупном територијом Нишком срезу. Такође и насеље Равни До из Белопаланачког среза 1910 год. припојен је нишком⁷⁴.

Код административних промена на подручју срезова вршене су са циљем боље прегрупације општина према најближим среским центрима, изборно-политичких као и о културно просветних прилика, за потребе подизања нових школа и цркава, а највише о привредно-економским карактеристикама и обичајним традицијама становника ових крајева. Извршени су пописи становништва по општинама и срезовима који су послужили за спровођење новог пореског система⁷⁵.

⁷² Исто, стр. 203

⁷³ Водич историјског архива Ниша, Ниш 1996. стр. 33-35

⁷⁴ Исто,

⁷⁵ ИАН, Начелство среза нишког, 1895. пр. 10.

С П И С А К

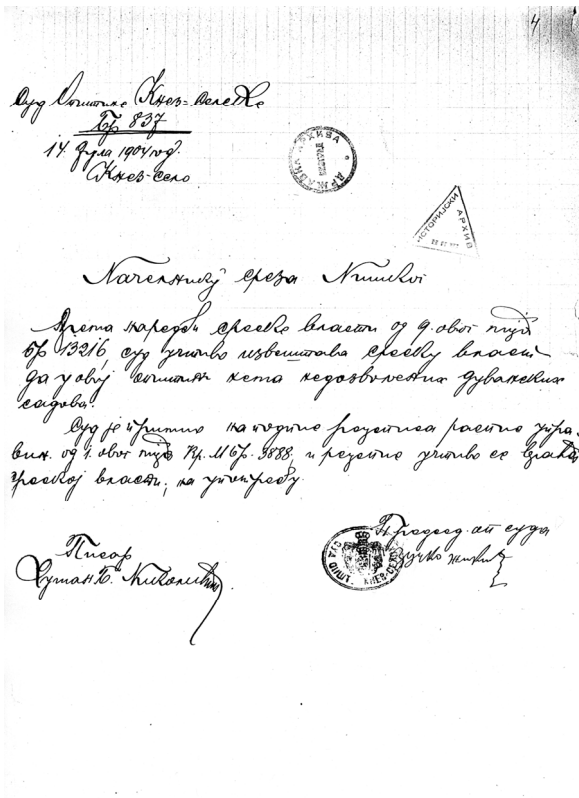
Општина и села, које сада постаје са бројем пореских глава, у срезу Нишком.

Број села	Име села	Број глава	Име општине
1.	Милевоцу	34	Милевоваца.
2.	Вршиноцу	23	
3.	Здравцу	164	
4.	Ковина	31	
5.	Будује	150	
6.	Земљана	49	
1.	Врашине	94	Врашинца.
2.	Будујеваца	43	
3.	Матреја	71	
4.	Пидраћ	11	
1.	Штубале	201	Штубалца.
2.	Земљана	133	
3.	Медошево	74	
1.	Ум	162	Умца.
2.	Дели Котрени	71	
3.	Крши Котрени	84	
4.	Лесковић	49	
5.	Вујић	90	
1.	Котарица	149	Котарица.
2.	Земљана	161	
3.	Брелица	149	
1.	Срп. Мажарево	664	Срп. Мажаревоца.
2.	Земљана	182	
1.	Ново-село	153	Ново-села.
2.	Сосовале	50	
3.	Врело	78	
1.	Малко	131	Малкоца.
2.	Срп. Вршина	219	
3.	Вршица	110	
1.	Врело	153	Малкоца.
2.	Силево	120	
1.	Висаровица	169	Нов. Висаровица.
2.	Куровица	93	
1.	Срп. Свучица	91	Срп. Свучица.
2.	Земљана	171	
3.	Свучица	100	
1.	Вандрешево	95	Срп. Свучица.
2.	Свучица	95	
1.	Молошица	304	Молошица.
2.	Косица	120	
3.	Косица	18	
4.	Полуница	53	
5.	Миловаца	65	
1.	Земљана	120	Молошица.
2.	Земљана	101	
3.	Врело	132	
1.	Врело	60	Ново-села.
2.	Врело	109	
1.	Ново-село	41	Ново-села.
2.	Косица	92	
3.	Молошица	93	
4.	Вандрешево	107	
1.	Срп. Мажарево	90	Срп. Мажаревоца.
2.	Врело	17	
3.	Ново-село	75	
4.	Вандрешево	12	
1.	Вандрешево	77	Срп. Мажаревоца.
2.	Молошица	107	
3.	Косица	110	
1.	Вандрешево	90	Молошица.
2.	Врело	74	
3.	Вандрешево	188	
4.	Врело	188	
1.	Мило	78	Милоца.
2.	Свучица	93	
3.	Врело	115	
1.	Ново-село	122	Ново-села.
2.	Срп. Мажарево	153	
3.	Вандрешево	77	
1.	Ново-село	66	Ново-села.
2.	Срп. Мажарево	109	
3.	Миловаца	19	
4.	Срп	51	
1.	Косица	80	Ново-села.
2.	Вандрешево	125	
3.	Вандрешево	157	
1.	Вандрешево	157	Миловаца.
2.	Миловаца	98	
1.	Миловаца	205	Миловаца.
2.	Миловаца	205	

Списак општина и села са бројем пореских глава у Срезу нишком.

Крајем XIX века и почетком двадесетог века Нишки срез се налазио у периду многих нових економских промена: у њему се стварају крупни земљишни поседи, многе занатске и еснафске радњице прерастају у фабрике. Поред развијене пољопривреде, трговине и угоститељства- срез је имао рудник угља, болницу и бањско лечилиште, постаје и средиште прве банкарске организације, од 1881. године када је почела да ради Нишка окружна штедионица. У овој години приступило се изградњи пруге од Београда до Ниша, а 1888. године железнички саобраћај је био повезан са Солуном и бугарском железницом. Спајањем ова три правца порасла је трговина која до тада искључиво била упућена преко Аустрије. До промене долази у трговини дуваном. Монопол прелази у државне руке а главна станица за откуп дувана постаје Ниш.⁷⁶

⁷⁶ Историја Ниша, друга књига, Градина и Просвета, 1984, стр. 68-73.

Суд Општине Кнез-Селске
извештава да у овој општини нема
недозвољених дуванских садова.⁷⁷

Политички и економски услови несумњиво су позитивно погодовали даљем развоју просвете и културе у овом Срезу. Отворене су нове просветне и културне установе, гимназија и читаоница већ 1878. године, учитељска школа 1881. а затим и шесторазредна женска гимназија и више основних школа. Пристизањем учитељских кадрова из Учитељске школе квалитет рада се побољшао у градским и сеоским школама. За културну историју у Нишком срезу треба споменути и оснивање прве штампарије 1883. године. Поред штампарства јавља се и издавачка делатност. Први листови били

су: "Нишки весник" и "Нишке новине".

Архивска грађа Овога фонда је издвојена из фонда Начелства округа нишког. Предмети су некомплетни, јер недостају поједини документи тј. списи у оквиру предмета за године: 1883, 1886, 1889, 1891-1893, 1895, 1896, 1898-1904, 1906-1912, 1914 и 1915. Садржина предмета односи се на уверења о понашању и владању, имовном стању грђана, кривичне парнице о неизмиреним дуговањима, горосечама, бесправно сађење дувана. Као и овере уговора о куповини непокретности. Ту су и финансијска документација са приказом прихода и расхода у погледу организовања и функционисања среске управе и спискови општинских судова о правним гласачима са одлукама о припајању или одвајању општина, владању и имовном стању чланова домаћинства.

Информативно средство: Аналитички инвентар.

⁷⁷ ИАН, Начелство среза нишког, 1904. пр. 22